

Middle Black Sea Journal of Communication Studies

International Peer-Reviewed Journal

<http://dergipark.gov.tr/mbsjcs>

Research/Araştırma

Middle Black Sea Journal of Communication Studies. 2018. 1(1): 19-28

12 Eylül Askeri Darbesi'nin Türk Sinemasına Yansıması:

Beynelmilel Filminin Göstergebilimsel Analizi

Osman BOZDEMİR¹

Özet

Türkiye'de cumhuriyetin ilanıyla birlikte yaşanan pek çok değişim Türk sinemasının temel konuları arasında yer almıştır. Bu konuların başında da Türkiye'de meydana gelen askeri müdahaleler bulunmaktadır. Özellikle, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Orgeneral Kenan Evren komutasında gerçekleştirdiği 12 Eylül Müdahalesi Türk sinemasında önemli bir yer edinmiştir. Türkiye'de askeri vesayetin hâkim olduğu yıllarda 12 Eylül Müdahalesi'ni eleştiren filmlerin sayısı son derece sınırlı kalmıştır. Bu dönemde 12 Eylül Müdahalesi'ni konu alan filmlerin müdahaleyi eleştirmekten uzak olduğu görülmektedir. Buna karşın, 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'de askeri vesayetin etkisini azaltmasıyla, Türk Sineması'nda 12 Eylül Dönemi'ne yönelik söylemlerin de son derece sertleştiği ve müdahalenin Türk Sineması'nda ağır eleştiriler aldığı görülmüştür. Özellikle bu filmler içerisinde Sırrı Süreyya Önder'in yönetmenliğini yaptığı 2006 yapımı *Beynelmilel* filmi 12 Eylül Müdahalesi'ni en çok eleştiren filmlerden biri olmuştur. Bu çalışmada, *Beynelmilel* filmi özelinde Türk Sineması'nda 12 Eylül Müdahalesi'nin 2000'li yıllarda nasıl ele alındığı incelenmiştir. Bu açıdan, film göstergebilimsel olarak analiz edilmiştir. Çalışmada ünlü Fransız göstergebilimci Roland Barthes'in göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılacaktır. Elde edilen bulgular ışığında, Türk Sineması'nda 12 Eylül Dönemi'nin ne şekilde yansıtıldığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Müdahale, Göstergebilim, Sinema

The Reflection of Turkish Cinema of the 12 September Coup:

Semiotic Analysis of *Beynelmilel*

Abstract

Many changes that took place in Turkey with the declaration of the republic were among the main topics of Turkish cinema. The military coups which took place in Turkey are the primary ones. Especially the 12 September Coup, which took place under the command of Gen. Kenan Evren at the Turkish Armed Forces, became an important topic in Turkish cinema. In the years when military management was dominant in Turkey, the number of films criticizing the 12 September Coup was extremely limited. During this period, it is seen that the films about the 12 September Coup are far from criticizing the coup. On the other hand, it is seen that the rhetoric for the period of the 12 September Coup in Turkish Cinema has been extremely hardened and the coup has received heavy criticism in Turkish Cinema since the 2000s due to the fact that the effects of military management in Turkey have diminished. In particular, *Beynelmilel* (2006) directed by Sırrı Süreyya Önder, has become one of those films which criticize the 12 September Coup harshly. In this study, it was examined how the 12 September Coup in Turkish Cinema, especially *Beynelmilel*, was presented in the 2000s. In this respect, the film was analyzed semantically. In the study, the method of the famous French semiotist Roland Barthes' semiotic analysis was used. In the light of the findings, the study tries to put forth how the 12 September Coup is reflected in Turkish cinema.

Keywords: Coup, Semiotics, Cinema.

© 2018 OMU

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, E-Mail Adresi: osmanbozdemir@outlook.com

1. Giriş

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu 1923 yılından itibaren pek çok toplumsal ve siyasal olaya tanıklık etmiştir. Bu olaylar Türk Sinemasında geniş yer bulmuş ve aynı zamanda Türk sinemasının da gelişim evresinin şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Buna karşın kimi zaman Türkiye'de meydana gelen olaylar Türk sinemasında belirli dönemlerde gerek olağanüstü hal koşulları, gerekse mevcut yönetimlerin baskı ve sansürleri nedeniyle filmlere konu edilememiş veya konu edilse bile olumsuz hiç bir eleştiriye yer verilememiştir. Bu olayların başında da Türkiye'de yaşanan askeri müdahaleler gelmektedir. Özellikle Türkiye'de yaşanan 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi'nden Türk sineması yoğun olarak etkilenmiştir. Bu dönemde Orgeneral Kenan Evren tarafından oluşturulan askeri vesayet, tüm kurumları denetime aldığı gibi Türkiye'deki sinema sektörünü de denetimi altına almıştır.

Evren'in yönetimindeki askeri vesayet altında bulunan Türk Sinemasında 12 Eylül Dönemi'ni işleyen konulara yeterince yer verilememiş, yer verilen filmlerde ise 12 Eylül döneminin eleştirisine izin verilmemiştir. Bunun yerine sosyo-kültürel ağırlıklı toplumsal konuların ele alındığı filmler ön plana çıkmıştır. Bu süreç Evren'in 1989 yılında Cumhurbaşkanlığı görevini bırakmasından sonra da devam etmiştir. Askeri vesayetin son bulması ve toplumun sivilleşmeye dönmesiyle birlikte askeri müdahaleyi gerçekleştirenlere yönelik eleştirilerin ortaya çıkabildiği görülmektedir. Müdahale döneminde sessiz kalan kitleler, askeri hegemonyanın son bulmasıyla birlikte müdahale dönemindeki bütün aksaklıkları, yasakları, sansürleri, yapılan her türlü uygulamayı ağır bir dille eleştirebilmektedir. Nitekim, sivilleşmeyle birlikte gazete, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarında, milyonların takip edebileceği müdahaleleri eleştiren haberler çıkabilmekte, tartışma programları düzenlenebilmektedir. Bu süreçte, sivilleşme sürecine girildiğinde diğer kitle iletişim araçlarında olduğu gibi sinemada da müdahaleleri konu alan filmler çekilmekte ve müdahale dönemini ağır şekilde eleştirdiği görülebilmektedir.

2000'li yıllara girildiğinde Türkiye'deki askeri vesayetin etkisinin azalmaya başlamasıyla, Türk Sineması'nda askeri müdahaleleri konu alan filmlerin çekilmeye başladığı görülmüştür. Bu filmlerde Türkiye'de gerçekleşen askeri müdahaleler kimi zaman ağır bir şekilde eleştirilmiş, müdahaleleri gerçekleştiren liderler de Türk sinemasında hedef tahtasına yerleştirilmiştir. Özellikle, 12 Eylül Askeri Müdahalesi'ni konu alan ve ağır eleştirilere maruz bırakan Türk filmlerinin son dönemde sayısının hızla arttığı görülmektedir. Bu filmler içerisinde; Babam ve Oğlum (2005), Beynelmillel (2006), Eve Dönüş (2006), Zincirbozan (2007), Dedemin İnsanları (2011), Bu Son Olsun (2012), Eksik (2015) ön plana çıkmaktadır. Özellikle bu filmler içerisinde yer alan Beynelmillel filmi (2006) 12 Eylül Askeri Müdahalesi'ni yoğun bir şekilde eleştirmiştir.

Bu çalışmada 12 Eylül Askeri Müdahalesi'ni konu alan Sırrı Süreyya Önder'in Beynelmillel filmi (2006) Fransız göstergebilimci Roland Barthes'ın düz anlam, yananlam, metafor, metonim ve mit olguları üzerinden incelenmiştir. Akademik literatür derinlemesine incelendiğinde, filmlerin göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılarak incelendiği önemli çalışmaların yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır; Erol ve Çakı (2017), Roland Barthes'ın göstergebilimsel analiz metodunu diziler üzerinde incelemiş ve dizideki karakterlerin düz anlam içinde verdikleri mesajlardan çok yananlam içerisinde vermek istedikleri mesajlar üzerinden değerlendirmede bulunmuşlardır. Yine Erol vd. (2017), "Hitler Dönemi Eğitim Yapısındaki Otokrasinin Eleştirisi: Die Welle Filmi Üzerine Göstergebilimsel İnceleme" adlı çalışmada göstergebilimsel analiz yöntemini kullanarak totaliter yönetimlerdeki eğitim yapısını Die Welle (Dalga) filmi özelinde ele almıştır. Zorlu vd. (2017) "Türk Sinemasında Nazizm İdeolojisi: 'Kırımlı' Filmi ve Göstergebilimsel Analizi" adlı çalışmada, Nazizm ideolojisinin Türk sinemasında nasıl sunulduğunu Kırımlı filmi üzerinden incelemiştir. Çalışmada Ferdinand de Saussure ve Roland Barthes'ın göstergebilim anlayışları temelinde film analiz edilmiştir. Elde edilen bulgularda, Nazizm ideolojisinin filmde ağır bir eleştiriye maruz bırakıldığı gözlemlenmiştir. Çakı (2018a) "Sovyetler Sonrası Rus Sinemasında Komünizm İdeolojisi: Amiral Filmi ve Göstergebilimsel Analizi" adlı çalışmada Greimas'ın Eyleyenler Örnekçesi'ne göre Rusya yapımı Amiral filmi özelinde Komünizm ideolojisini ele almıştır.

Güneş ve Baylan (2016), "Değişen Toplumsal Yapının Film İçeriklerine Yansıması: Kibar Feyzo ve Recep İvedik Filmlerinin Greimas'ın Eyleyenler Örnekçesine Göre Çözümlemesi" adlı çalışmalarında, farklı dönemlerde çekilen

filmlerin, çekildikleri dönemdeki toplumsal sorunları nasıl ve ne şekilde yansıttıklarını ele almıştır. Akman ve arkadaşları (2014), "Sovyet Sonrası Kırgızistan Sinemasında Kimliklerin İnşası ve Temsili: Belgisiz Marsrut Filmi Örneğinde" adlı çalışmada, Sovyet sonrası dönemde ideoloji temelli kimliklerin nasıl ve ne şekilde inşa edildiğini göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

Diğer yandan son dönemde yapılan çalışmalarda göstergebilimsel analizin çok farklı alanlarda kullanıldığı gözlemlenmiştir. Örneğin; Çakı vd. (2018), "Horst-Wessel Propaganda Marşı Üzerinden Nazizm İdeolojisinin İnşası" adlı çalışmada Nazizm ideolojisinin inşasında propaganda marşlarının rolünü Horst Wessel marşının sözleri üzerinden, Çakı ve Gülada (2018), "Vichy Fransası'nda İşgal Propagandası" adlı çalışmada 2. Dünya Savaşı'nda kurulan Vichy Fransası'nda işgal propagandası kavramı propaganda posterleri üzerinden, Arpa (2018), "İş Güvenliğini Konu Alan Kamu Spotu Reklamlarında Korku Çekiciliği Kavramının Kullanılması" adlı çalışmada korku çekiciliği kavramının iş güvenliğini konu alan kamu spotu reklamlarında nasıl kullanıldığını reklam videoları üzerinden, Gülada (2018), "Korku Çekiciliği Kavramının Trafik Kazalarını Konu Alan Kamu Spotu Reklamlarında Kullanımı" adlı çalışmada da trafik kazalarını konu alan kamu spotu reklamlarında korku çekiciliği kavramının nasıl kullanıldığını reklam görselleri üzerinden göstergebilimsel analiz yöntemi kullanarak incelemiştir.

Çalışma kapsamında yapılan kapsamlı literatür taraması sonucunda 12 Eylül Dönemi'ni konu alan alanda sınırlı akademik çalışmaya ulaşılmıştır. Bu kapsamda örneğin, Uğur (2017), "12 Eylül Sineması ve Parçalanmış Kişilikler: Sen Türkülerini Söyle Filminin Travma Teorisi Çerçevesinde Analizi" adlı makalede de 12 Eylül Askeri Müdahalesi sonrası konu edinen Sen Türkülerini Söyle adlı filmi analiz etmiştir. Buna karşın akademik çalışmalar içerisinde 12 Eylül Müdahalesi'nin doğrudan eleştirildiği herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu çalışmada, amaçlı örneklem metodu kullanılarak seçilen Beynelmillel filmi özelinde Türk Sineması'nda 12 Eylül Müdahalesi'nin 2000'li yıllarda nasıl ele alındığı incelenmiştir. Bu açıdan, film nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan göstergebilimsel metod kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada Fransız Dil Bilimci Roland Barthes'ın düz anlam ve yananlam boyutundaki göstergebilimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında, Türk Sineması'nda 12 Eylül Dönemi'nin ne şekilde yansıtıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. 12 Eylül Askeri Müdahalesi Süreci Öncesinde Türkiye'de Askeri Darbelere Genel Bir Bakış

Türkiye, 1876 yılında 1. Meşrutiyet'in ilanından sonra ilk defa meşruti yönetime geçmiştir. Buna karşın 1. Meşrutiyet Dönemi kısa ömürlü olmuş, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı nedeniyle Meclis-i Mebusan'ın 1878 yılında kapatılmasıyla, meşruti yönetim son bulmuştur. 30 yıl aradan sonra 1908 yılında ilan edilen 2. Meşrutiyet yönetimiyle birlikte Türkiye tekrar meşruti yönetime kavuşmuştur. Türkiye tarihinde meşruti yönetime karşı girişilen ilk askeri darbeye bu dönemde meydana gelmiştir. Türkiye'de demokratik yollardan iktidara gelmeyi başaramayan İttihat ve Terakki Cemiyeti 1913 yılında Bab-ı Ali Baskını adı verilen bir askeri müdahale ile yönetime el koymuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti, askeri darbe ile ele geçirdiği yönetimi Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndan ayrıldığı 1918 yılının sonlarına kadar sürdürmüştür (Biol, 2009: 543). Bu dönemde askeri yönetim tarafından alınan radikal kararlar Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşı'na girmesine yol açmıştır.

29 Ekim 1923 yılında Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından, 27 Mayıs 1960 yılına kadar askeri darbe meydana gelmemiştir. Bu süreçte Türkiye çok partili hayata geçmiş ve 1950 yılında yapılan demokratik seçimler ile Demokrat Parti iktidara gelmiştir. 27 Mayıs 1960 yılında bir grup subay, Demokrat Parti yönetimine karşı askeri darbeye bulunmuştur. Demokrasinin kısıtlandığını ve ülkede kaosun hakim olduğunu iddia eden darbeciler Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes dahil olmak üzere Demokrat Parti'ye bağlı Türkiye'de yönetimde bulunan herkesi tutuklamışlardır. Darbe yönetimince kurulan askeri mahkemelerde yargılanan Demokrat Parti yöneticilerinden Başbakan Adnan Menderes ve iki eski bakan darbe yönetimi tarafından asılarak idam edilmiştir (Bozdağ, 2006: 78-79). Askeri yönetim Türkiye'de kaybolan demokrasi ortamını tekrar tesis edeceğini iddia ederek, 1961 yılında Türkiye'de genel seçimlerin yapılmasına izin vermiştir.

1961 yılında Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü'nün başbakanlığında kurulan Türk siyasal hayatındaki ilk koalisyon hükümeti ile birlikte tekrar sivil yönetime geçilmiştir. Buna karşın, 1965 genel seçimlerinde Demokrat

Parti'nin devamı olduğunu iddia eden Adalet Partisi'nin tek başına iktidara gelmesi üzerine ordunun dikkati tekrar Türkiye'deki yönetime çevrilmiştir. 1971 yılında ordu tekrar demokratik yönetime müdahale ederek 12 Mart 1971 tarihinde Adalet Partisi'ne karşı 12 Mart Muhtırası adı altında askeri müdahalede bulunmuştur. Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel başbakanlıktan istifa etmiş, Demirel'in yerine askeri yönetimce desteklenen geçici ara hükümetler kurulmuştur (Arcayürek, 2007: 171). 1971 Askeri Müdahalesi'nden 12 Eylül Askeri Müdahalesi'ne kadar geçen süreçte Türkiye'de ordu doğrudan müdahalede bulunmasa da kurulan hükümetlere karşı ağırlığını hissettirmiştir.

3. 12 Eylül Dönemi ve Türkiye'de Yaşanan Gelişmeler

12 Eylül Askeri Müdahalesi, Türk siyasal hayatında emir komuta zinciri içerisinde gerçekleştirilen ilk askeri darbedir. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun'dan oluşan Millî Güvenlik Konseyi Türkiye'de yaşanan siyasi istikrarsızlık ve yaşanan toplumsal karmaşayı neden göstererek 12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye'de yönetime el koydu. Orgeneral Evren başkanlığında, Millî Güvenlik Konseyi 1983 yılındaki genel seçimlere kadar Türkiye'yi tek elden yönetti (Erdem, 2005: 11). 12 Eylül müdahalesi gerçekleştiğinde Türkiye'de Adalet Partisi iktidarda bulunmaktaydı.

Türkiye'de askeri darbeye birlikte demokratik süreç belirli bir dönem askıya alındı. Siyasi partilerin kapatılmasıyla birlikte geçici olarak siyasal kampanyalar ve siyasi iletişim süreci de ortadan kaldırılmış oldu. 12 Eylül yönetimi yaptığı tüm icraatlarda tek yönlü iletişime ağırlık vererek Türk halkına yönelik müdahalenin meşruiyetini güçlendirici propaganda faaliyetlerine girişti (Aziz, 2007: 144). Nitekim, 12 Eylül yönetimi kendisine karşı hiç bir eleştiriye izin vermemekte, aldığı kararları emir hükmünde ülke çapında uygulamaktaydı.

12 Eylül yönetimi başta Süleyman Demirel'in genel başkanlığını yaptığı iktidardaki Adalet Partisi ve Bülent Ecevit'in genel başkanlığını yaptığı Cumhuriyet Halk Partisi olmak üzere Türkiye'deki tüm siyasi partileri kapattı. 1983 seçimlerine yaklaşıldığı dönemde ise 12 Eylül yönetimi, eski Orgeneral Turgut Sunalp önderliğinde Milliyetçi Demokrasi Partisi'ni kurarak etkinliklerini sürdürmeyi denediler (Yücel, 2005: 54). Fakat 1983 Genel Seçimleri Anavatan Partisi'nin birinci parti olarak sandıktan çıkıp tek başına iktidar olmasıyla birlikte 12 Eylül yönetimi fiili olarak etkisini yitirmiş oldu (Çankaya, 2008: 179). Buna karşın 12 Eylül yönetimi 1982 Anayasası'na koydukları "12 Eylül'ü gerçekleştirenlerin yargılanamaması" maddesi dolayısıyla bir dönem sivil mahkemelerce yargılanamadı.

12 Eylül Dönemi'nin siyasi etkilerinin yanında toplumsal etkileri de büyük olmuştur. Ordu, siyasal alanda olduğu gibi toplumsal alanda da pek çok yasağı uygulamıştır. Bu yasaklar, ağır yaptırımlarla desteklenmiş, halkın her türlü muhalefet ve karşı çıkma gücü ellerinden alınmıştır (Öcal, 2009:9). Askeri yönetimin ilk aldığı kararlar neticesinde, binlerce kişi vatandaşlıktan çıkarıldı, binlercesi siyasi suçlu olarak hapse atıldı. Siyasi suçlu olarak kabul edilen yüzlerce kişinin kamu görevlerine son verildi (Kırkpınar, 2009: 125). Tüm bu yaşananlara rağmen 12 Eylül yönetiminin günümüzde de en ağır eleştirdiği alan ülke çapında gerçekleştirildiği iddia edilen işkence olaylarıdır. Günümüzde pek çok film, dizi, kitap ve hatta tartışma programı, askeri vesayetinin etkisinin azalmasıyla birlikte 12 Eylül yönetimince gerçekleştirildiği iddia edilen haksız ve insanlık dışı uygulamaları eleştirmektedir. Askeri yönetimin Türk toplumsal hayatında bıraktığı en önemli etkilerden biri de uyguladıkları yasak ve sansürler oldu. Bu süreçte, devlet aleyhine olacağı düşünülen her türlü eylem ve faaliyete yasak konuldu veya sansür uygulandı. Devletin koyduğu kurallara uymayanlar ise hapis cezalarına çarptırıldı.

4. Metodoloji

4.1 Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada, amaçlı örneklem metodu kullanılarak seçilen Beynelmillel filmi özelinde Türk Sineması'nda 12 Eylül Müdahalesi'nin 2000'li yıllarda nasıl ele alındığı incelenmiştir. Bu açıdan, film nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan göstergebilimsel analiz metodu kullanılarak ele alınmıştır. Çalışmada ünlü Fransız Dil Bilimci Roland Barthes'ın düz anlam ve yanan anlam boyutundaki göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında, Türk

Beynelmillel Filminin Göstergibilimsel Analizi

Sineması'nda 12 Eylül Dönemi'nin ne şekilde yansıtıldığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmada Barthes'ın ortaya koyduğu düzanlam ve yananlam olguları üzerinden metafor, metanomi ve mit kavramları incelenmiştir. Göstergibilimsel analiz yöntemi, göstergeler yoluyla insanların vermek istedikleri mesajları ortaya koymaya çalışan bir bilim dalıdır (Çakı, 2018:66). Düzanlam, bir göstergenin herkes tarafından kabul edilen nesnel anlamını ifade etmektedir (Çakı, 2018c: 85). Yananlam, göstergenin herkes tarafından ilk etapta farkına varılamayan öznel anlamını ortaya koymaktadır (Tanyeri Mazıcı ve Çakı, 2018: 299). Örneğin, sıradan bir beyaz güvercin düzanlamı açısından bir kuşu temsil etmektedir. Buna karşın yananlam boyutunda barışın temsili olabilmektedir. Yananlamın doğru bir şekilde algılanabilmesi için anlamın oluşturulduğu kültürün iyi bilinmesi gerekmektedir (Çakı, 2018d: 91).

4.2 Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı 2000'li yıllarda Türkiye'deki askeri otoritenin zayıflamaya başlamasıyla birlikte çekilen 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi'ni konu alan filmlerin Türk Sineması'nda nasıl ve ne şekilde sunulduğunu ortaya koymaktır.

4.3 Çalışmanın Evreni ve Örnekleme

Bu çalışmanın evrenini, 2000'li yıllardan sonra çekilen ve 12 Eylül Askeri Müdahalesi'ni konu alan bütün Türk filmleri oluşturmaktadır. Tüm evrendeki filmlerin incelenmesinin güçlüğü nedeniyle çalışmada amaçlı örneklem metodu kullanılarak 2006 yılında Sırrı Süreyya Önder'in yönetmenliğinde çekilen Beynelmillel filmi ele alınmıştır. Çalışmada örneklem olarak Beynelmillel filminin seçilmesindeki temel neden; filmin doğrudan 12 Eylül Dönemi'ni eleştirmesi ve yayınlandığı dönemde önemli bir gişe başarısı elde etmiş olmasıdır.

Filmin devam eden sekanslarında 12 Eylül yönetiminin benzer yananlam içerisinde, olumsuz metafor ve mitler üzerinden eleştirildiği gözlemlenmektedir. Filmin diğer sekansları, incelenen ilk dört sekans ile benzer yananlam mesajlarını taşıdığı için çalışma dışında tutulmuşlardır.

4.4 Çalışmanın Önemi

Akademik literatür kapsamlı olarak incelendiğinde, doğrudan 12 Eylül Askeri Müdahalesi'ni konu alan filmlerin göstergibilimsel analiz yöntemi altında incelendiği her hangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu sonuç konuyla ilgili olarak çalışmanın özgün olmasına ve alana katkı sağlamasına yol açmaktadır. Nitekim, 2000'li yıllarda Türkiye'de değişen siyasi ve toplumsal konjonktürün askeri vesayete yönelik algısının ortaya çıkarılması açısından da Beynelmillel filminin göstergibilimsel olarak analiz edilmesi alana önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

4.5 Beynelmillel Filminin Göstergibilimsel Analizi

4.5.1 Beynelmillel Filminin Künyesi

Yönetmen: Sırrı Süreyya Önder, Muharrem Gülmez

Yapımcı: Necati Akpınar

Senarist: Sırrı Süreyya Önder

Oyuncular: Cezmi Baskın, Özgü Namal, Umut Kurt, Mersin Belediye Orkestrası

Müzik: Kalan Müzik (orijinal soundtrack parçaları), Pierre Degeyter (Komünist Enternasyonal Marşı), Chopin (Cenaze marşı), Anonim (türküler)

Stüdyo: Beşiktaş Kültür Merkezi (BKM)

Cinsi: Sinema filmi Türü Dram/Komedi/Politik

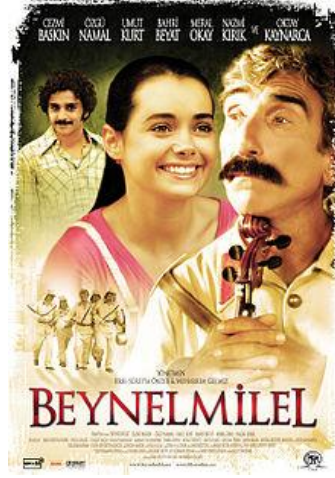
Yapım yılı: 2006

Süre: 106 dakika

Dil: Türkçe

O. Bozdemir, 12 Eylül Askeri Darbesi'nin Türk Sinemasına Yansıması:
Beynelmîlel Filminin Göstergebilimsel Analizi

Resim 1: Beynelmîlel Filminin Afîşi

(Kaynakça: <http://www.beyazperde.com/filmler/film-129731/> Erişim Tarihi: 24.11.2017).

4.5.2 Beynelmîlel Filminin Özeti

Film, 1982 yılında Adıyaman'da bir grup yerel müzisyeni konu edinmektedir. Filmin konu edildiği dönemde 12 Eylül Askeri Müdahalesi'nin üzerinden iki yıl geçmiştir. Buna karşı askeri yönetimin etkisi hala ülke çapında devam etmektedir. Müzisyenler, o yıllarda uygulanmakta olan sokağa çıkma yasağından dolayı geçim sıkıntısına düşmektedirler. Bu yüzden müzisyenler geçinebilmek için bir çözüm yolu aramaktadırlar. Kısa süre sonra buldukları çözüm hepsinin askeri yönetim tarafından tutuklanmasına neden olur. Bölgenin sıkıyönetim komutanı, bu yerel müzisyenleri kendi bünyesinde değerlendirmeye karar verir. Onları çağdaş bir orkestraya dönüştürmek için çalışmalarına başlar. Bu orkestradan, kenti ziyaret etmeye gelecek olan askeri yöneticiler için törende müzik çalmaları istenir. Fakat ziyarete gelecek olan askeri yöneticileri karşılamak için sadece müzisyenler değil, şehrin genç eylemcileri de büyük bir sabırsızlıkla beklemektedir. Bu gençler içinden siyasal bilimler öğrencisi Haydar (Umut Kurt); "Biz çalgıcı adamız. Çalgıcıdan hiç devrimci olur mu, komünist olur mu?" diyen abisi Servet'i (Sırrı Süreyya Önder) dinlememekte, askeri yöneticilere karşı bir eylem hareketine girişmeyi düşünmektedir. Bu eylemi gerçekleştirmek amacıyla da orkestranın şefi Abuzer'in (Cezmi Baskın) kızı Gülendâ'm'dan (Özgü Namal) yardım almaktadır. İkili arasında hızla bir aşk gelişmiştir. Buna karşın ikisi de birbirine aşklarını itiraf edememektedir. Bir yandan askeri yöneticiler ve yerel orkestra, diğer yandan da eylemci gençler tarafından birbirinden habersiz olarak karşılaşmada herkesi şaşkırtacak olaylar gelişecektir.

4.5.3 Beynelmîlel Filminin Göstergebilimsel Analizi

Fotoğraf 1

Fotoğraf 2

Fotoğraf 3

Barthes'ın düzânlam boyutunda ele alındığında, ilk sekansın kahvehanede oturan grupla, kahvehaneye giren asker arasındaki diyalog ile başladığı görülür. İlk sekansta askeri aracın kahvehaneye gelişi ve ortamın toparlanması, bir sonra ki

sekansta da askerin postalları ve hemen ardından kahvehaneye girişi gösterilmektedir. Asker kahvehaneye girdikten sonra "Çalgıcılar ayağa kalksın" diye seslenir şaşkın bir halde oturan kahvehane eşrafı ilk etapta bekler. Asker duruma kızarak "Kime diyorum lan ben" diye gruba bağırır.

Barthes'ın yananlam boyutunda ele alındığında, askerin 12 Eylül askeri yönetimini temsil eden bir unsur (metonimi) olarak kullanıldığı görülmektedir. Diğer yandan kahvehanede oturan halkın ise 12 Eylül dönemini yaşayan Türk toplumunun metonimi olarak kullanıldığı görülmektedir. Asker, ilk sekansta müdahaleyi yapan ordunun güç metaforu olarak yansıtılmaktadır. Halkın askere karşılık verememesi ve her dediğini zorunlu olarak yapması yananlam boyutunda güç ve otoritenin tamamen ordunun elinde olduğunu göstermektedir. İlk sekansta, askeri müdahalenin Türk halkına huzur getirmekten ziyade korku ve huzursuzluk getirdiği yönünde eleştiride bulunmaktadır.

Fotoğraf 4

Fotoğraf 5

Fotoğraf 6

Çalışma kapsamında incelenen filmin ikinci sekansında, 12 Eylül yönetimine bağlı bir komutanın vatandaşlar tarafından kurulan askeri bandoyu teftiş ettiği görülmektedir. Askerler, bando üyelerine giydirecek kostüm bulamadıkları için onlara düşman askeri üniforması giydirmiştir. Komutan askeri bandoyu denetlerken sert söylemlerde ve davranışlarda bulunmaktadır. Çalgıcılar, komutanın karşısında tıpkı diğer askerler gibi esas duruşta beklemekte ve komutanın telkinlerini yerine getirmektedir.

Yananlam boyutunda ele alındığında, filmde askerin sivil halka yönelik üstünlük kurma mücadelesinde bulunduğu görülmektedir. Nitekim, komutanın filmde kullandığı tüm kinetik göstergeler kendisini çalgıcılardan üstün bir noktada konumlandığı göstermektedir. Çalgıcıların yananlam boyutunda düşman üniforması giymesi, çalgıcıların askerlerin her dediğini yapmasının mizahi bir eleştirisi olarak gösterilmektedir. Askerler bu sekansta da "güç" ve "otorite" metaforları olarak kullanılırken, çalgıcılar "masumiyet" ve "çaresizlik" metaforları olarak sunulmaktadır.

Fotoğraf 7

Fotoğraf 8

Fotoğraf 9

Çalışmada kapsamında incelenen filmin üçüncü sekansında ise düzanlam boyutunda, kahvehane sahnesinin devamında halka kötü ve aşağılayıcı bir şekilde davranan asker çalgıcıların birinin yanına gelip cebinden bir kağıt parçası çıkararak imzalamasını ister. Sorgulanmaktan korkan vatandaş asker ne söylerse onu yapmaktadır. Vatandaş, imzaladığı belgenin ne olduğu bilmeden korkarak imzalamaktadır.

Yananlam boyutunda, Türk halkının askeri yönetime karşı olan çaresizliği gösterilmeye çalışılmaktadır. Üçüncü sekansta, "asker halkı yönetir" şeklinde filmde inşa edilen mit ile 12 Eylül yönetiminin eleştirdiği görülmektedir. Diğer yandan yananlam boyutunda 12 Eylül yönetimi ile birlikte tüm hakların askıya alınması ve demokratik anlayışın son bulması, askerin halka olan muamelesi özelinde ağır bir şekilde eleştirilmektedir.

Fotoğraf 10

Fotoğraf 11

Fotoğraf 12

Çalışma kapsamında incelenen filmin dördüncü sekansı Barthes'in düzenlam boyutunda ele alındığında, çalgıcıların 12 Eylül yönetimine bağlı sivil polislerce gizli bir alana götürüldüğü görülmektedir. Çalgıcılar, arkaları duvara dönük bir şekilde polisleri beklemektedir. Polisler ne derlerse çalgıcılarda onu yapmaktadırlar. Kinetik göstergeler içerisinde yer alan beden dili ve jestler özelinde çalgıcılar incelendiğinde, buldukları duruma karşı korku ve üzüntü duydukları gözlemlenmektedir. Polisler çalgıcılara işkencede bulunmaktadır.

Yananlam boyutunda filmin dördüncü sekansı ele alındığında, filmde "12 Eylül Dönemi'nde halka işkence uygulandı" mitinin ön plana çıkarıldığı ve film içerisinde 12 Eylül yönetiminin yoğun bir eleştiriye maruz bırakıldığı gözlenmektedir. Film, günümüzde de 12 Eylül yönetiminin sürekli olarak eleştiri alanı bulduğu "işkenceler" algısı üzerinden eleştiri de bulunmaktadır. 12 Eylül yönetimi "baskı" ve "dikta" metaforları olarak filmde sunulmakta ve müdahale sonrası yaşanan sıkı yönetim uygulamaları filmdeki Adıyamanlı çalgıcılar özelinde eleştirilmektedir. Çalgıcılar, dördüncü sekansta da 12 Eylül Dönemi'nden mağdur olduğu iddia edilen insanların metonimi olarak kullanılmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen örnek ilk dört sekans sunum kodları boyutunda değerlendirildiğinde de; halkın söylem ve hareketleri ile tamamen 12 Eylül yönetimine boyun eğdiği ve her denileni yaptığı ortaya konulmaktadır.

5. Sonuç

Çalışma 20. yüzyılda Türk siyasal hayatında askeri darbeler önemli bir yer işgal etmiştir. Askeri müdahaleler siyasal hayatta olduğu gibi toplumsal hayatta da önemli değişikliklere yol açmaktadır. Müdahalelerin beraberinde getirdiği yasaklar ve sansürler, kitlelerin apolitikleşmesine ve muhalif ve eleştirel özelliklerini kaybetmelerine neden olmaktadır. Toplum, askeri müdahaleyi gerçekleştirenlerin koydukları kurallara zorunlu olarak uymak ve uygulamak zorunda kalmaktadır. Bu süreçte, Türk siyasal hayatını belki de en derinden etkileyen askeri darbe, 12 Eylül Askeri Müdahalesi olmuştur.

Çalışma kapsamında, 12 Eylül Askeri Müdahalesi'ni ağır bir şekilde eleştiren Beynelmillel filmi Fransız Dil Bilimci Roland Barthes'in düzenlam ve yananlam boyutuna göstergebilimsel analiz yöntemine tabi tutularak incelenmiştir. 12 Eylül yönetimi yananlam boyutunda, filmde rol alan asker ile temsil edilmiştir. Askerler filmde 12 Eylül yönetiminin temsili (metonimi) olarak yer alırken, askerlerin mağdur ettiği çalgıcılar ise Türk halkının metonimi olarak filmde yer almıştır. Filmde askerler, "baskı" ve "korku" gibi olumsuz metaforlar üzerinden sunulurken, çalgıcılar ise "masumiyet" ve "çaresizlik" metaforları olarak filmde sunulmuşlardır. Filmin genelinde 12 Eylül yönetiminin Türk halkına baskı ve şiddet uyguladığına yönelik mitin inşa edilmeye çalışıldığı gözlemlenmiştir. Nitekim filmin genelinde 12 Eylül yönetimi "işkenceler" ile özdeşleştirilerek ağır bir eleştiriye maruz bırakılmıştır.

Filmde yananlam boyutunda kullanılan jest ve beden dili gibi pek çok kinetik gösterge; 12 Eylül yönetimini temsil edenleri "zorba" olarak kodlarken, çalgıcıları ise 12 Eylül yöneticilerinin mağdur ettiği "masum" insanlar olarak kodlamıştır. Nitekim, filmde incelenen tüm sekanslardaki gerek görsel gerekse sözel kodlar, filmin yananlam boyutunda verdiği ana mesaj olan "12 Eylül Türk halkını mağdur etti" mitini destekler nitelikte olmuştur. Diğer yandan çalışmada, 1980'li ve 1990'lı yılların aksine günümüzde 12 Eylül Askeri Müdahalesi'nin doğrudan hedef gösterilerek eleştiriye maruz bırakılabildiği görülmektedir. Beynelmillel filmi özelinde elde edilen bulgular, günümüzde toplumun askeri müdahalelere karşı olan tepkisini film yoluyla rahatlıkla dile getirebildiğini de ortaya koymaktadır.

Çalışma kapsamında incelenen Beynelmillel filmi özelinde Türk sinemasında 12 Eylül Askeri Müdahalesi'nin nasıl ve ne şekilde eleştiriye maruz bırakıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma alanda özgün olması bakımından önem taşımaktadır. Buna karşın çalışma filmin izleyiciler üzerindeki etkisini ortaya koymaktan uzaktır. Bu açıdan gelecek çalışmaların 12 Eylül Askeri Müdahalesi'ni veya Türkiye'de yaşanan herhangi bir askeri darbe girişimini konu alan film özelinde izleyiciler üzerinde alımlama analizine yönelmesi alana önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akman, E., Jamankulova, R., & Ayhan, N. (2014). Emergence and Representaiton of İdendity Through Cinema in Kyrgyzstan After Collapse of Soviet Union. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4). 77-86.
- Arcayürek, C. (2007). *Çankaya Gelen Gidenler*, 2. Baskı, İstanbul: Detay Yayıncılık.
- Arpa, M. (2018). İş Güvenliğini Konu Alan Kamu Spotu Reklamlarında Korku Çekiciliği Kavramının Kullanılması, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 105-115.
- Aziz, A. (2007). *Siyasal iletişim*. Nobel Yayın Dağıtım, 2.Basım, Ankara.
- Biröl, A. (2009). Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi. Çaylak, A., Dikkaya, M., Göktepe, C. ve H. Kapu (Ed.). *12 Eylül Dönemi'nde İç ve Dış Politika (1980-1983)* (ss.543-566). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Bozdağ, İ. (2006). *Bir Darbenin Anatomisi*, İstanbul: Emre Yayınları.
- Çakı, C. (2018a). Mitinglerin Propagandadaki Rolü: Nürnberg Mitingleri'ne Ait Fotoğrafların Göstergebilimsel Analizi, *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 59-79.
- Çakı, C. (2018b). Sovyetler Sonrası Rus Sinemasında Komünizm İdeolojisi: Amiral Filmi ve Göstergebilimsel Analizi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*.1, (1), 53-68.
- Çakı, C. (2018c). Birinci Dünya Savaşı'ndaki Alman Propaganda Kartpostallarında Kullanılan Karikatürlerde Türklerin Sunumunun Göstergebilimsel Açıdan İncelenmesi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (29), 73-94.
- Çakı, C. (2018d). Weimar Cumhuriyeti'nde Bolşevizm'in Korku Çekiciliği Bağlamında Alman Propaganda Posterlerinde Kullanımı. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 5(16), 83-101.
- Çakı, C., Karaburun Doğan, D., & Yılmaz, N. (2018). "Horst-Wessel" Propaganda Marşı Üzerinden Nazizm İdeolojisinin İnşası. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2018(46), 89-110.
- Çakı, C. ve Gülada, M. O. (2018). Vichy Fransası'nda İşgal Propagandası. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 53-80.
- Erol, G. E., Çakı, C. (2017), The Critique of The Discipline in The Turkish Educational System in The Date of 2000's in *Hayat Bilgisi Series: The Case Study of "Panzer Emin"*, 26th International Conference on Educational Sciences, Antalya.
- Erol, E. G., Cerrahoğlu, N. & Çakı, C. (2017) Hitler Dönemi Eğitim Yapısındaki Otokrasinin Eleştirisi: Die Welle Filmi Üzerine Göstergebilimsel İnceleme, IX. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi, Ordu, 1234-1249.
- Çankaya, E. (2008). *İktidar Bu Kapağın Altındadır*. Gösteri Demokrasisinde Siyasal Reklamcılık, Boyut Yayın Grubu, İstanbul.
- Erdem, N. S. (2005). *12 Eylül'ün Yasama Organı Haki Meclis*, Piramit Yayıncılık, Ankara.
- Gülada, M. O. (2018). Korku Çekiciliği Kavramının Trafik Kazalarını Konu Alan Kamu Spotu Reklamlarında Kullanımı. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 131-143.
- Güneş, S. S., & Baylan, D. Y. (2016). Değişen Toplumsal Yapının Film İçeriklerine Yansıması: Kibar Feyzo ve Recep İvedik Filmlerinin Greimas'ın Eyleyenler Örnekçesine Göre Çözümlemesi. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 6(12), Ss. 332-355.

O. Bozdemir, 12 Eylül Askeri Darbesi'nin Türk Sinemasına Yansıması:
Beynelmilel Filminin Göstergebilimsel Analizi

Kırkpınar, D. (2009). 12 Eylül Askeri Darbesi'nin gençliğin üzerindeki etkileri (Doctoral dissertation, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü).

<http://www.beyazperde.com/filmler/film-129731/> Erişim Tarihi: 24.11.2017

Öcal, B. (2009). 12 Eylül'den 28 Şubat'a Darbe Söylemlerindeki Değişimin Analizi. ETHOS, 1(1/4), 4.

Tanyeri Mazıcı, E. ve Çakı, C. (2018). Adolf Hitler'in Korku Çekiciliği Bağlamında Kamu Spotu Reklamlarında Kullanımı. Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 5 (3): 290-306.

Uğur, G. (2017). 12 Eylül Sineması ve Parçalanmış Kişilikler: Sen Türkülerini Söyle Filminin Travma Teorisi Çerçevesinde Analizi. SineFilozofi, 1(2).

Yücel, M. S. (2005). Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859-2005), Alfa Yayınları, İstanbul.

Zorlu, Y., Çakı, C., Karaca, M. (2017). Türk Sinemasında Nazizm İdeolojisi: 'Kırımlı' Filmi ve Göstergebilimsel Analizi, Sosyoloji Konferansları - Istanbul Journal of Sociological Studies No: 56 (2017-2) / 65-93.